

Polonistyka wobec wyzwań współczesnego świata

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Biuletyn
Polonistyczny

O niepełnosprawnościach w książkach dla dzieci i młodzieży

Ewa Pakalska

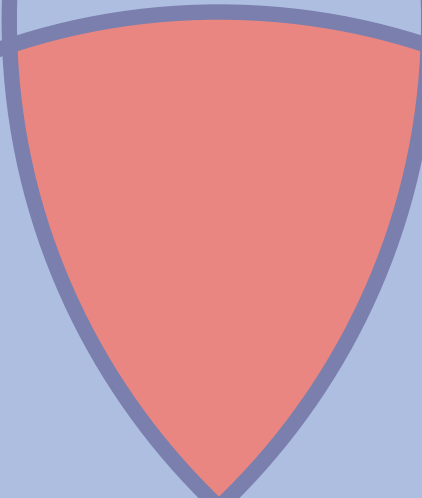
(Instytut Badań Literackich PAN)

11 marca 2025

niepełnosprawność
(+ studia o niepełnosprawności)

literatura
(+ literaturoznawstwo)

dziecko i nastolatek
(+ wiedza o rozwoju psychofizycznym)

literatura

(+ literaturoznawstwo)

zwierciadło przechadzające się po gościńcu?

funkcje literatury dla dzieci i młodzieży

literatura jako jedno z wielu mediów

It takes a village to raise a child.

dziecko i nastolatek

(+ wiedza o rozwoju psychofizycznym)

niepełnosprawność

(+ studia o niepełnosprawności)

największa mniejszość świata?

ciałopozytywność

neuroróżnorodność

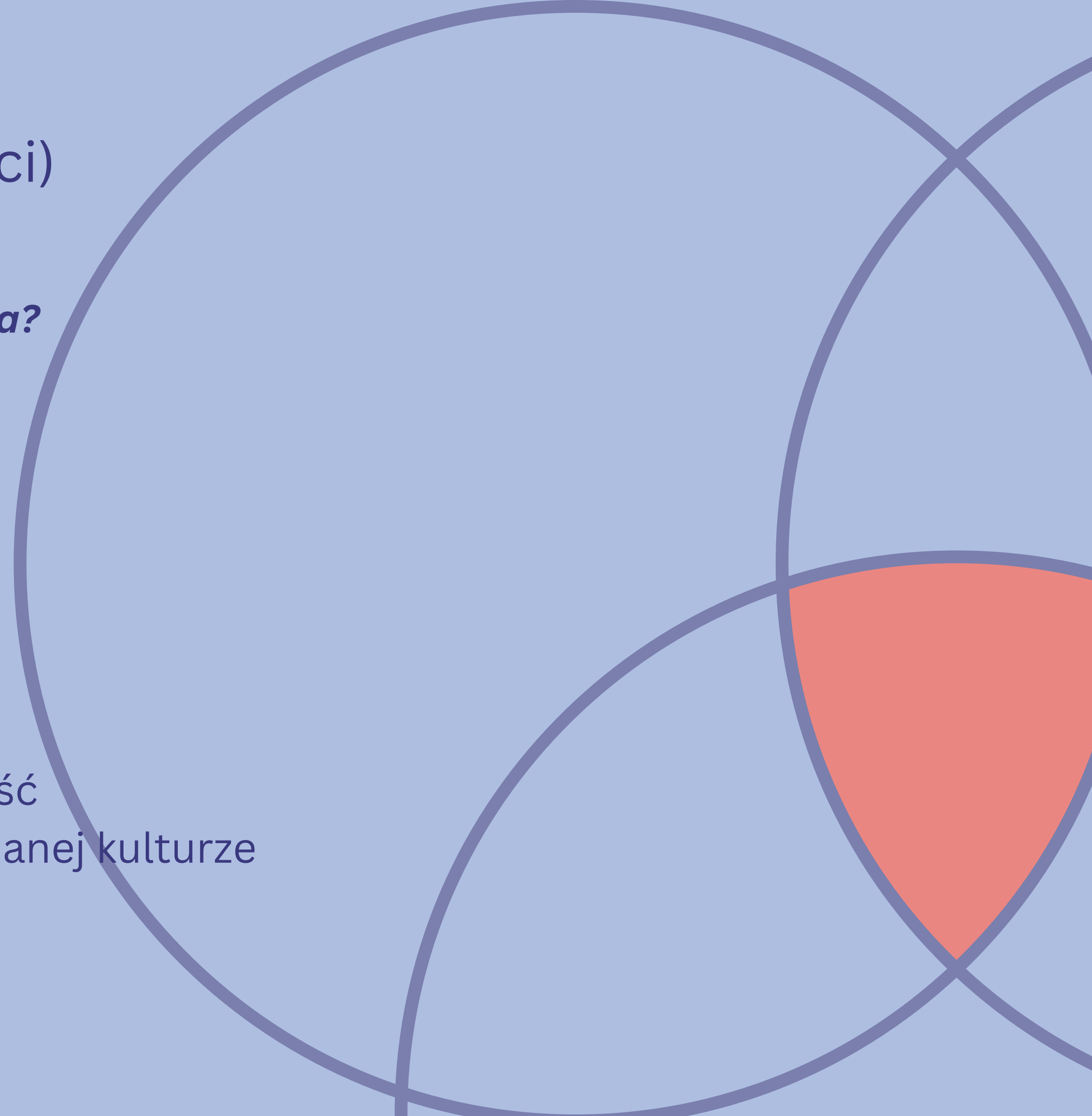
choroby (w tym przewlekłe)

opozycja samodzielność/niesamodzielność

preferencje estetyczne obecne w danej kulturze

zdrowie i jego definicje

problem ableizmu

niepełnosprawność

(+ studia o niepełnosprawności)

Należy niepełnosprawność rozumieć jako fenomen, który po części tylko jest kształtowany przez cechy ciała, a po części przez nastawienie społeczeństwa wobec osób z upośledzeniem fizycznym.

studia o niepełnosprawności (disability studies) - krytyczna refleksja nad niepełnosprawnością, jej historią i społecznym kontekstem; ujmują niepełnosprawność jako fenomen społeczny, polityczny i kulturowy, a nie jako zjawisko tylko i wyłącznie medyczne

Niepełnosprawność w książkach dla dzieci i młodzieży

książki wydane w Polsce po 2000r.

pierwsze lata XXI wieku - pojedyncze tytuły; za to jeden bardzo mocny:

Poczwarka Doroty Terakowskiej (2001)

w następnych latach po kilka-kilkanaście tytułów rocznie,
w tym także serie (trylogie)

pisarki, które częściej podejmują się tematyki niepełnosprawności:

Katarzyna Ryrych, Anna Landau, Maciej Szczygielski,

Barbara Kosmowska, Barbara Gawryluk

Niepełnosprawność w książkach dla dzieci i młodzieży

książki wydane w Polsce po 2000r.

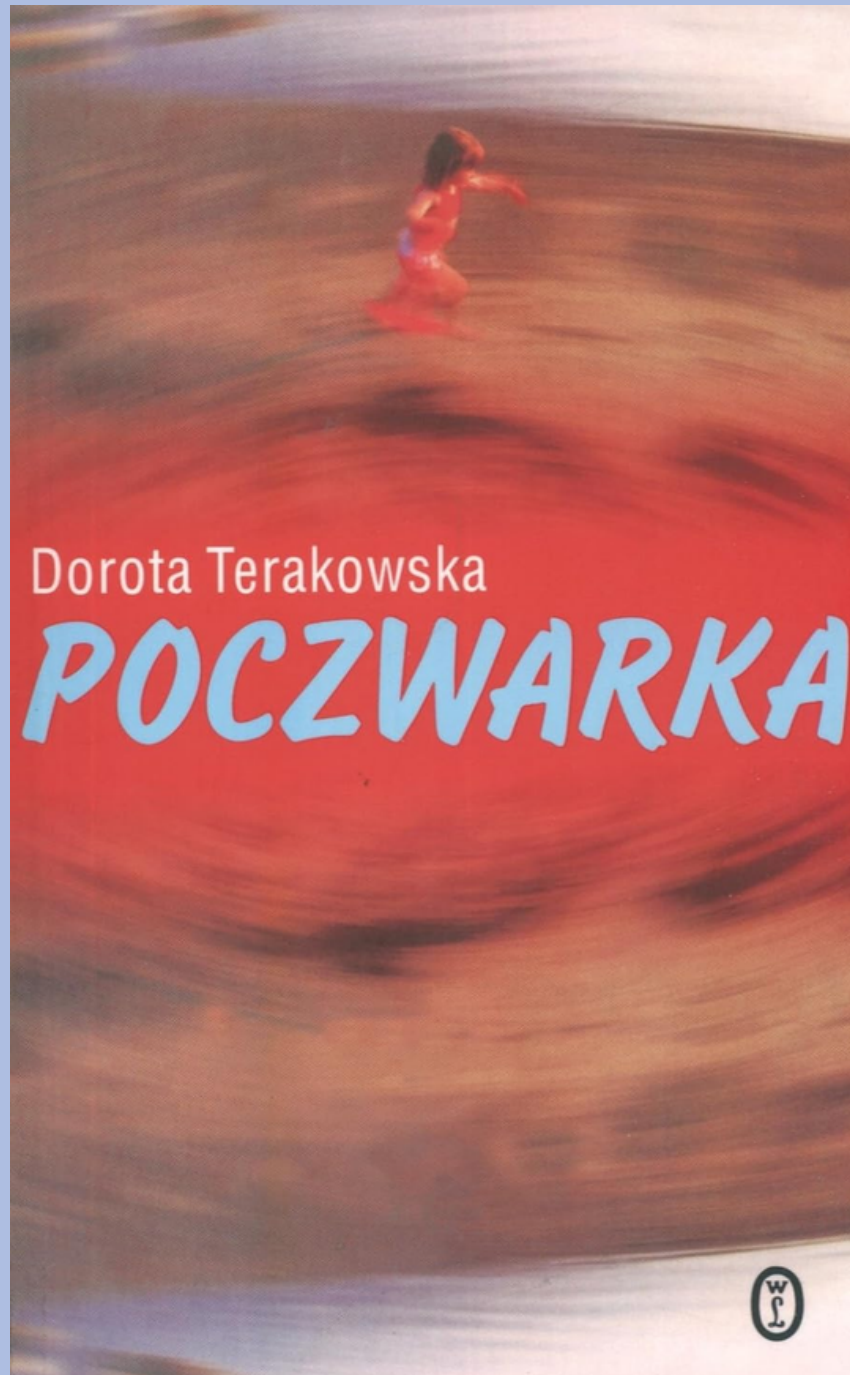
brak oficyny specjalizującej się w publikowaniu książek dla niedorosłych poświęconych niepełnosprawności, warto jednak zwrócić uwagę na:

- sekcję *Biała Plama* wydawnictwa Linia
- Wydawnictwo Dwie Siostry

obok tradycyjnych oficyn książki o tej tematyce wydają również organizacje III sektora (wsparcie ze zbiórki pieniędzy lub w ramach różnych programów, w tym unijnych)

największy projekt wydawniczy - seria ***Bajki bez barier*** (26 tytułów w l. 2015-2017) (Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Niepełnosprawnych "Świątełko")

Jak **nie** pisać o niepełnosprawności?

Poczwarka Doroty Terakowskiej

problemy

- liczne sprzeczności niemożliwe do pogodzenia: realizm a zarazem baśniowość świata przedstawionego, kontrastowość w ujęciu dziecka z zesp. Downa, narrator wszechwiedzący wobec *obcości* dziecka, *trudna* codzienność vs. azyl na strychu
- silne osadzenie w symbolice (religijnej)
- powieść kompensacyjna (zakończenie: narodziny zdrowego dziecka po śmierci dziewczynki; niepełnosprawność jako proteza narracyjna)

Jak **nie** pisać o niepełnosprawności?

Poczwarka Doroty Terakowskiej

Od trzynastu lat, rok w rok, na wakacjach, obserwuję przez płot dziewczynkę z porażeniem mózgowym, która tkwi uwięziona w fotelu inwalidzkim, nie chodzi, nie mówi, nie słyszy. I widzę zza tego płotu, jak nagle wznosi oczy ku górze, macha rękami, jak ptak, głośno się śmieje i wydaje nieartykułowane dźwięki. Sprawia wrażenie, że kogoś widzi, słyszy i z kimś rozmawia. I ja wiem, że ona może widzieć i słyszeć wszystko. Próbuję to WSZYSTKO opisać...

Jak **nie** pisać o niepełnosprawności?

Tydzień Konstancji Olgi Masiuk

problemy

- nadmierna (nieuzasadniona) naiwność bohaterki
- opisywanie siebie poprzez *braki*
- brak ukazania alternatywnych form aktywności osób z niepełnosprawnością wzroku (scena jazdy na rowerze)
- problem inspiracji (podobnie jak u Terakowskiej)

Jak **nie** pisać o niepełnosprawności?

Tydzień Konstancji Olgi Masiuk

Książkę zainspirowała dziewczynka spotkana w pociągu jadącym z Warszawy do Gdańska, która w mojej głowie, a potem w moim opowiadaniu stała się Konstancją. Nie wiem, jak miała na imię, bo nie odważyłam się o to zapytać. Tak naprawdę to w ogóle się nie odezwałam podczas tej podróży, którą odbywałyśmy wspólnie, a jednocześnie osobno. Dziewczynka była niedowidzka. Słuchałam jej opowieści i historyjek. Mówiła intrygującym i bogatym językiem, zupełnie jakby słowami wypełniała obrazy, których nie mogła zobaczyć w pełni. Zafascynowało mnie to. Tak się urodziła Konstancja.

Jak (nie) pisać o niepełnosprawności?

proponowane książki pogrupowano
w różnych kategoriach tematyczno-gatunkowo-edytorskich
(niektóre utwory pasują do więcej niż jednej kategorii)

 tym symbolem oznaczono książki,
które zostały omówione w trakcie seminarium

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- pierwsze spotkanie (zabawa; plac zabaw)

Ślimak. Niedostuch Aleksandra Chmielewska (2015)

Kiedy Karol poznał Emmę Amy Webb, Merillee Liddard (2023)

Miłoszek i jego magiczne uszka Zofia Michalewicz (2024)

Kiedy **KAROL** poznał **EMME**

Czasem jednak woli posiedzieć w spokoju, pomyśleć i porysować.
Wtedy czuje się inny niż wszyscy.
W takich chwilach przypomina sobie słowa mamy.

Inny, nie znaczy dziwny,
smutny, gorszy i nie taki.
Różnimy się i to jest OK!

Karol sobie przypomniał.

INNY NIE ZNACZY DZIWNY, SMUTNY, GORSZY
I NIE TAKI. RÓŻNIMY SIĘ I TO
JEST OK.

Tylko czy na pewno? Ta dziewczynka
wyglądała naprawdę inaczej. Chyba
jednak była dziwna.

– Może się przywitasz? – zaproponowała
mama. – Na pewno warto się poznać.

Emma się wyprostowała i uśmiechnęła.
– Taka już się urodziłam. Moje ręce i nogi mają inny
kształt. Nie chodzę, tylko jeżdżę. I to zupełnie sama.

– Loo... – westchnął Karol. – Naprawdę jesteś inna niż wszyscy.
– No jestem – odparła Emma. – Ludzie są różni.

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

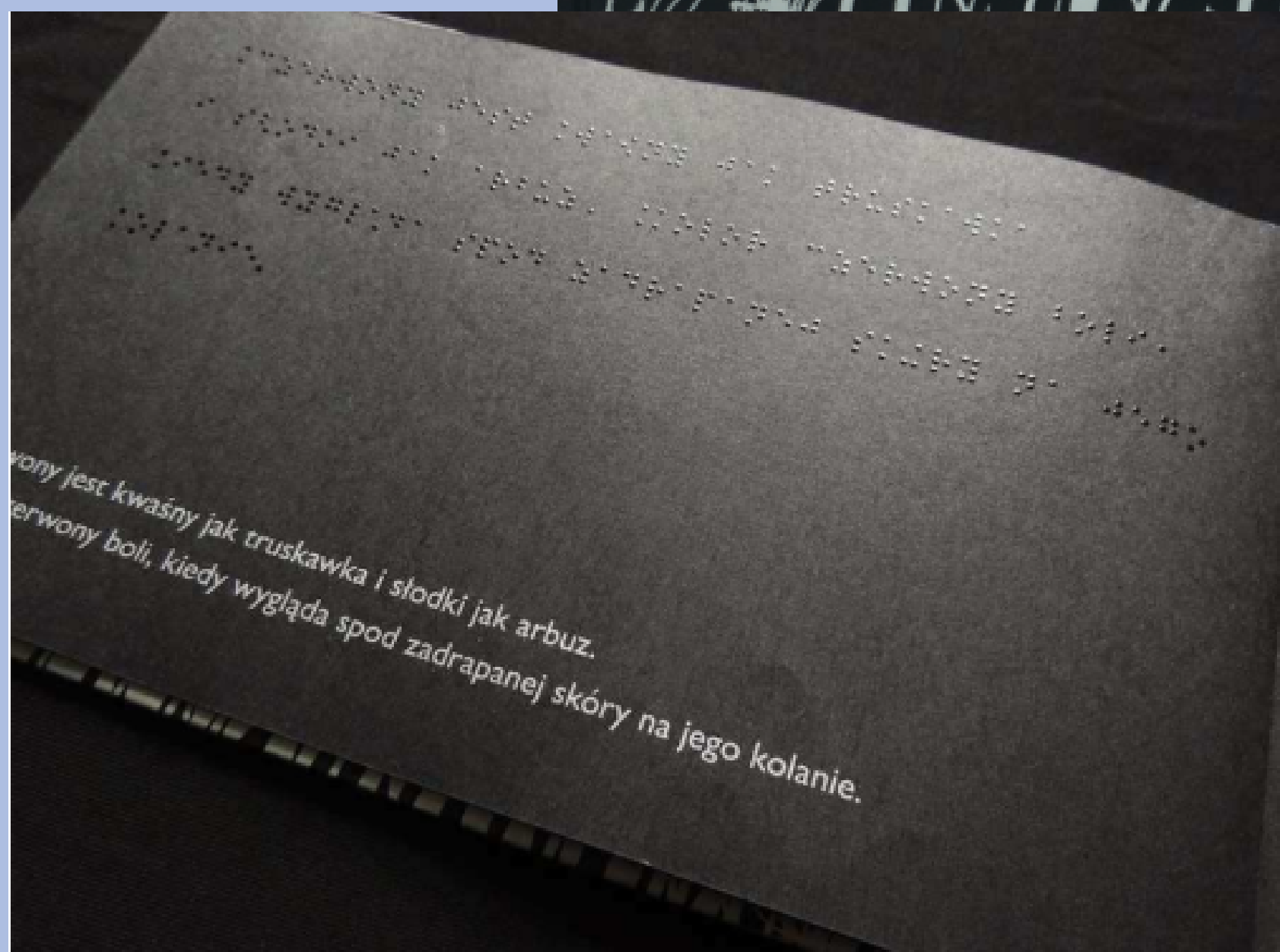
- wizualność, alternatywna forma

Opowiedzieć ciszę Karolina Jeske (2022)*

Papierowy smok. Bajka w języku migowym Żaneta Bartoszek (2013)

Czarna książka kolorów Menena Cottin, Rosana Faria (2012)

*ten link prowadzi do filmiku prezentującego książkę, nie do samej książki

Jak (nie) pisać o niepełnosprawności?

- zagadka detektywistyczna

Mietek, drużyna i piwnica, której nie ma

Marta H. Milewska (2017)

+ dwie kolejne części: *Mietek i tajemnica starej willi*;
Mietek i skarb Wejhera

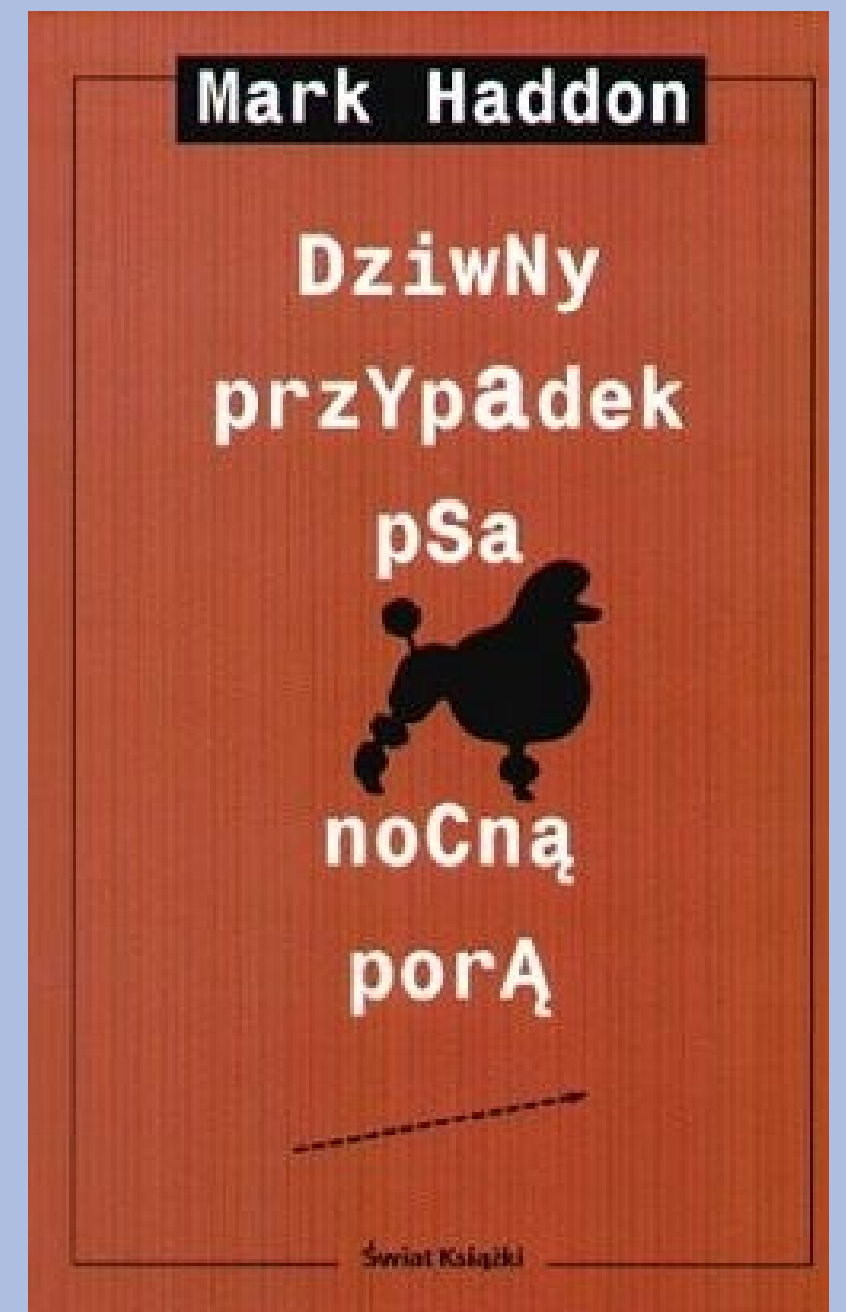
Rico, Oscar i głębocienie Andreas Steinhofel (2011)

+ dwie kolejne części: *Rico, Oscar i złamane serca*;
Rico, Oscar i złodziejski kamień

Dziwny przypadek psa nocną porą ❤️

Mark Haddon (2004)

+ adaptacja teatralna Simona Stephensa

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

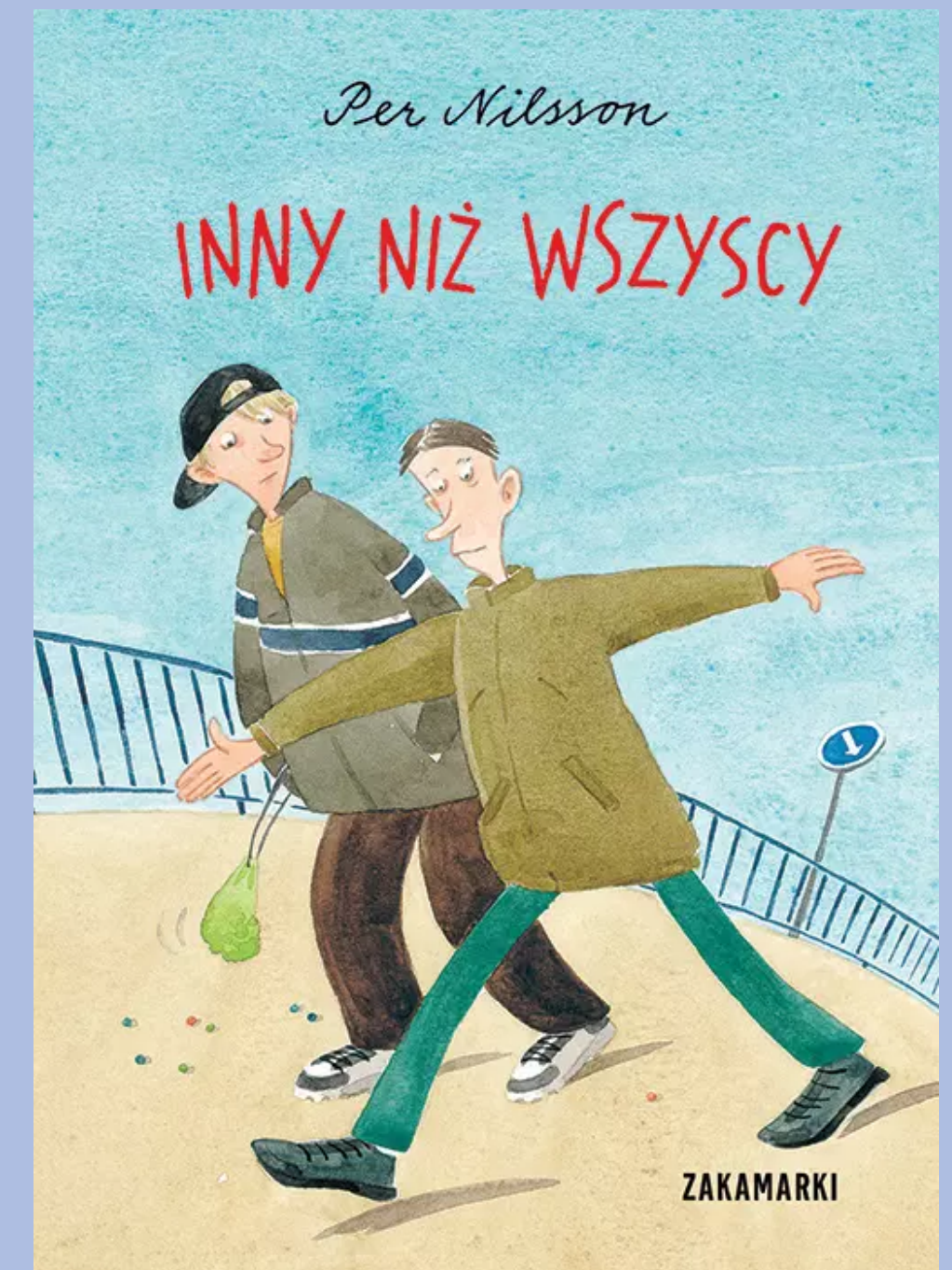
- przyjaźń

Inny niż wszyscy. Opowiadanie o chłopcu, który chce wiedzieć, czy jest normalny ❤️

Per Nilsson (2017)

Dziewczyna z białym psem Anne Booth (2017)

Ten gruby Barbara Ciwoniuk (2014)

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- internet jako narzędzie aktywizacji

O Stephenie Hawkingu, Czarnej Dziurze i Myszach Podpodłogowych
Katarzyna Ryrych (2013)

Ten gruby Barbara Ciwoniuk (2014)

- poetyckie

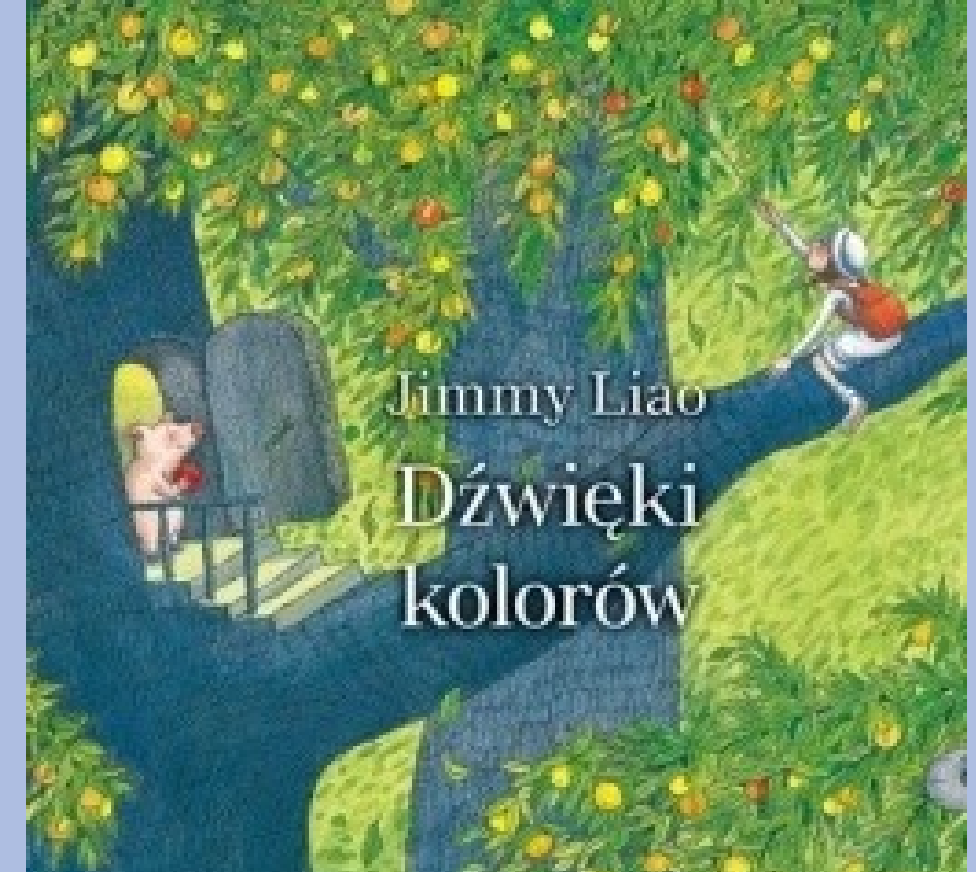
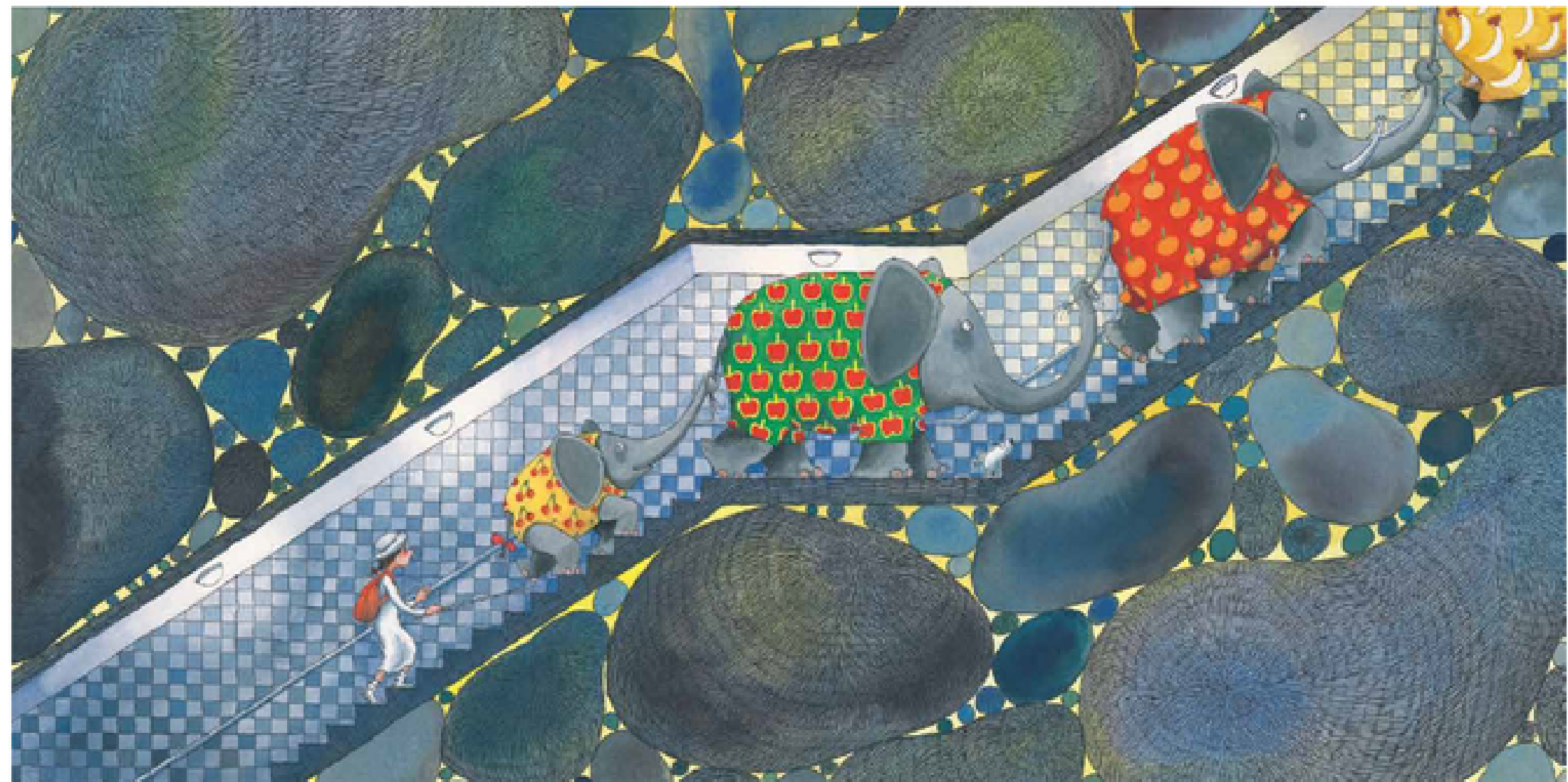
Morze ciche Jeroen van Heale (2007)

Dźwięki kolorów Jimmy Liao (2012)

Kiedy wyszedłem z metra, oblało mnie słońce,
liście spadały radośnie i dźwięcznie.
Podbino gdzieś tutaj, pod ziemią, ukryto złoty lis.

Wyobraziłam sobie cyrkowe słonie, jeden za drugim drepające powoli w szeregu –
ich ciężkie kroki uspokoiły mnie trochę.

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- rodzeństwo

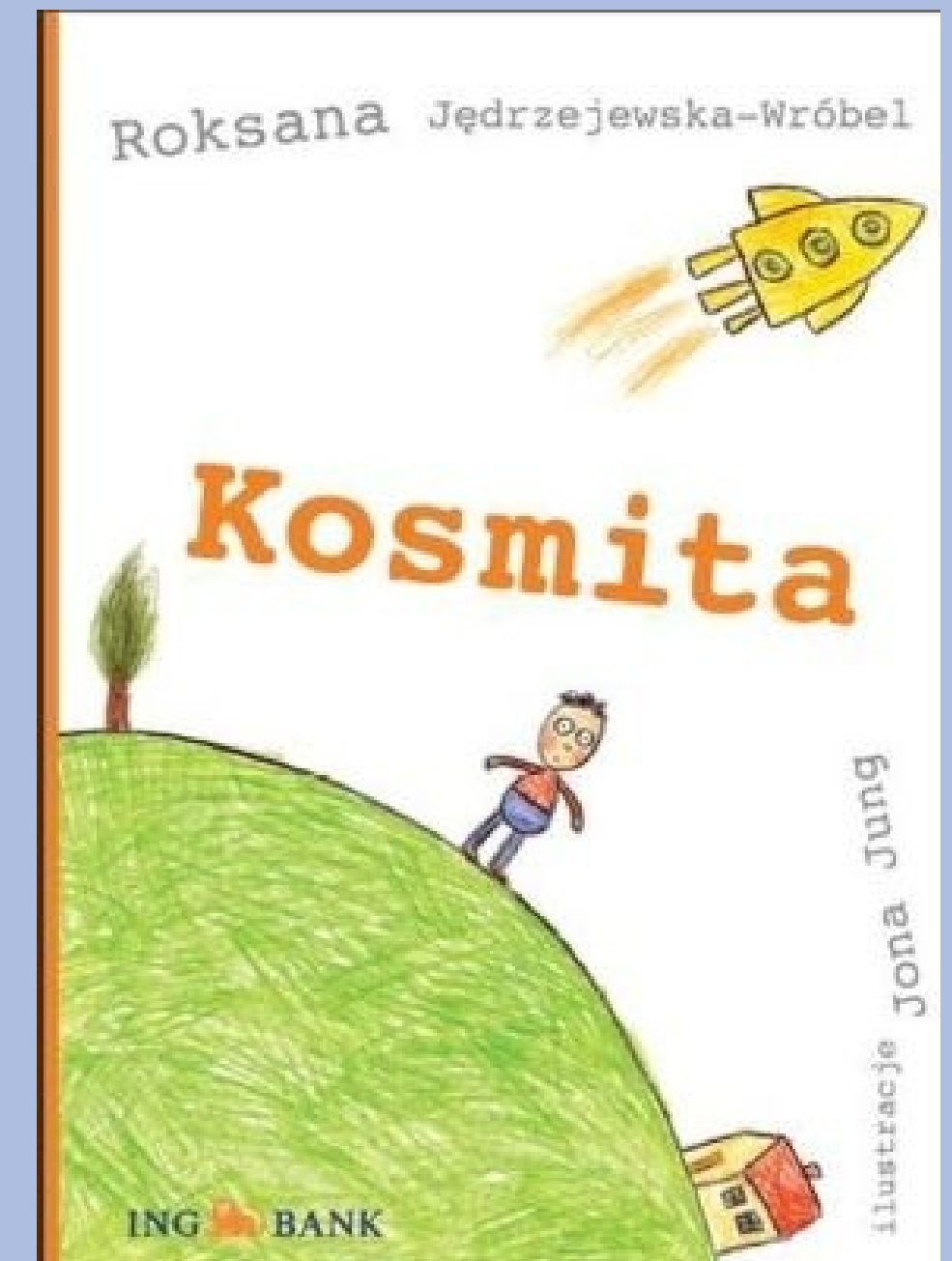
Wyspa mojej siostry Katarzyna Ryrych (2011)

Kosmita Roksana Jędrzejewska-Wróbel (2009) ❤️

Tippi i ja Sarah Crossan (2019)

to samo słowo, a...

Nie jestem kosmitą. Mam zespół Aspergera
Joanna Ławicka (2016)

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- relacja rodzic-dziecko z niepełnosprawnością

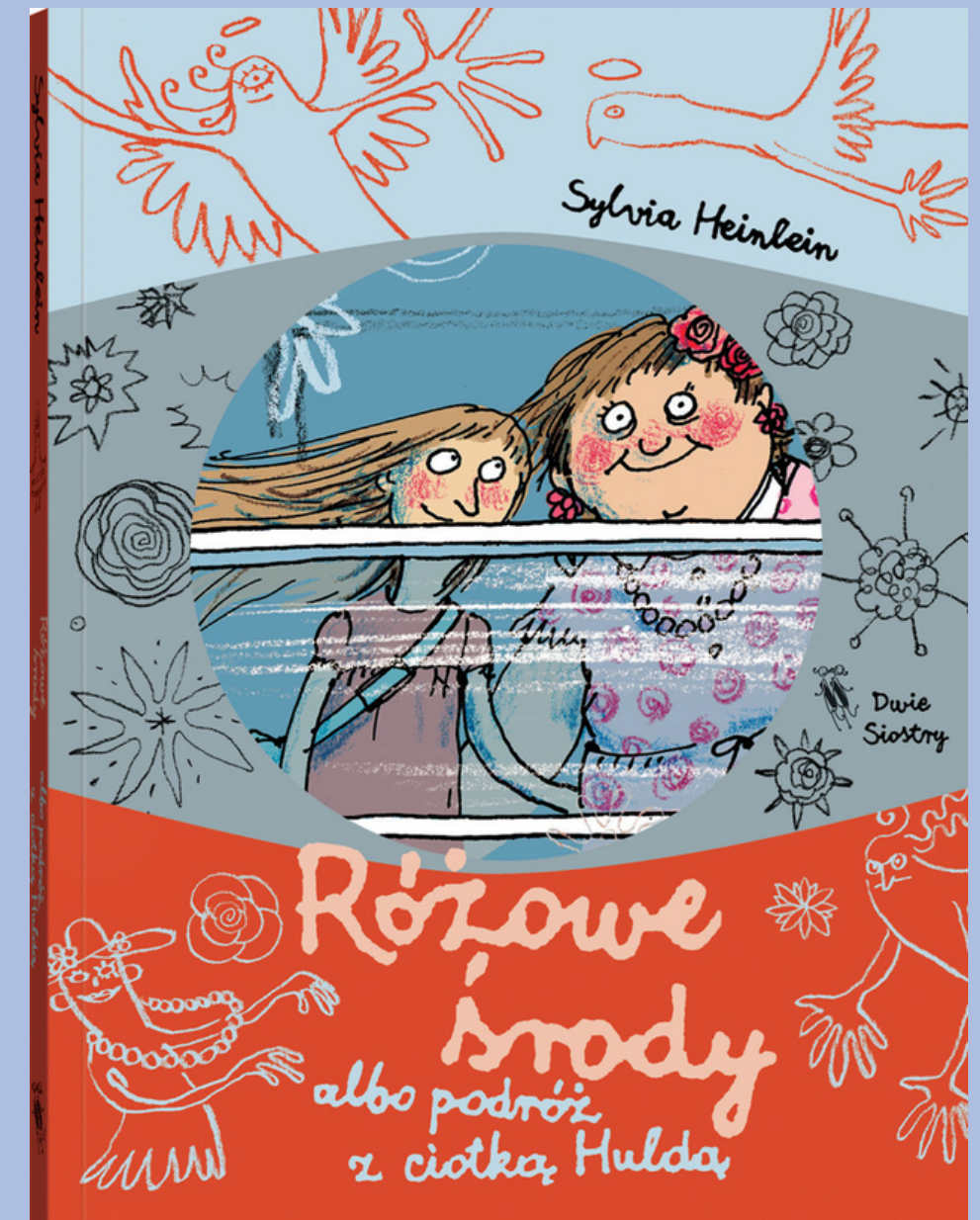
Gdzie jest moja córka? Iwona Chmielewska (2020)

Mallko i tata Gusti (2018)

- osoba dorosła z niepełnosprawnością

Różowe środy albo podróż z ciotką Huldą ♥
Sylvia Heinlein (2017)

Moja mama jeździ na wózku
Magdalena Karowska-Koperwas (2009)

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- dziecięcy/nastoletni narrator z niepełnosprawnością

Guzikożerca na tropie słów Olga Ptak (2024)

Zdecydowanie nietypowy Nora Raleigh Baskin (2017)

Iskry w mojej głowie Elle McNicoll (2022)

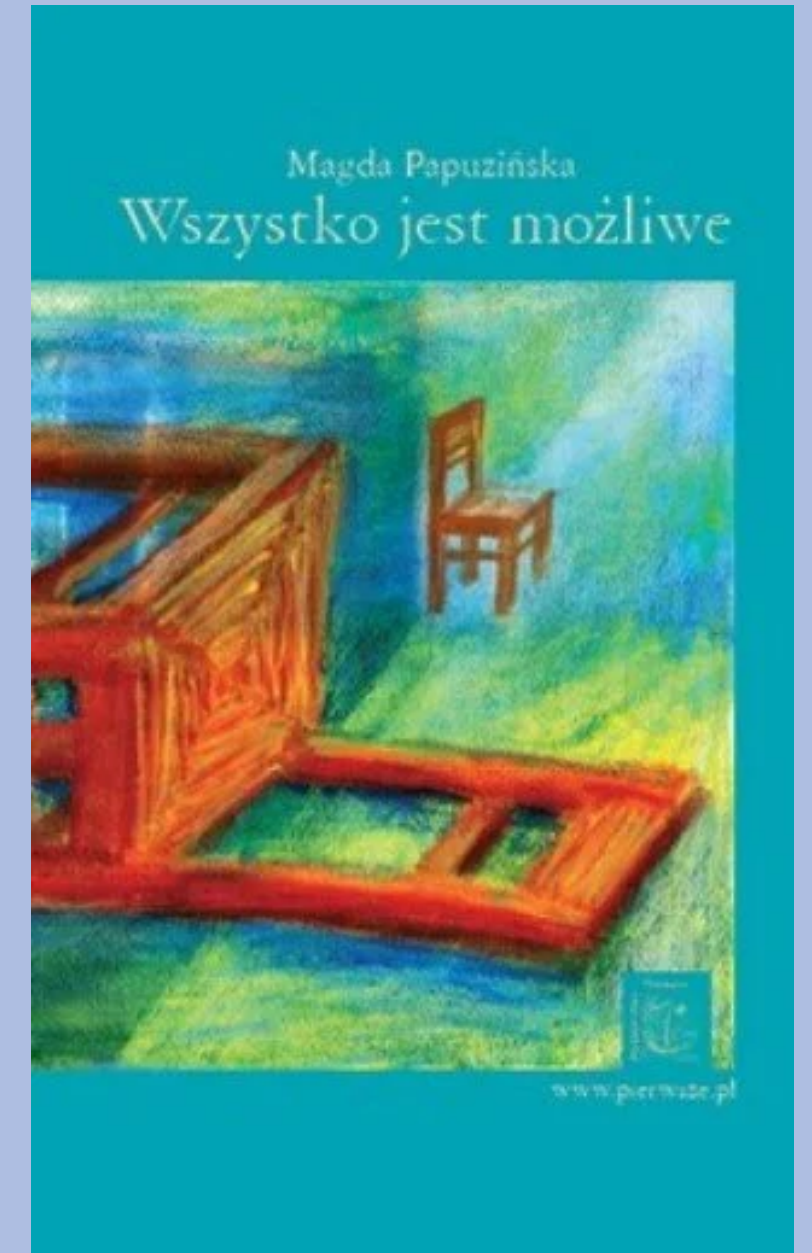
Tylko w mojej głowie Sharon M. Draper (2016)

Wszystko jest możliwe Magda Papuzińska (2003) ❤️

- dzieci o sobie (non-fiction)

Powiedz to w mig Rasa Jančiauskaitė (2019)

Duże sprawy w małych głowach Agnieszka Kossowska (2015) ❤️

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- integracja (w szkole)

Żółte kółka. Mam na imię In(n)a Eliza Piotrowska (2011)

Jaś Lis Malina Prześluga (2014)

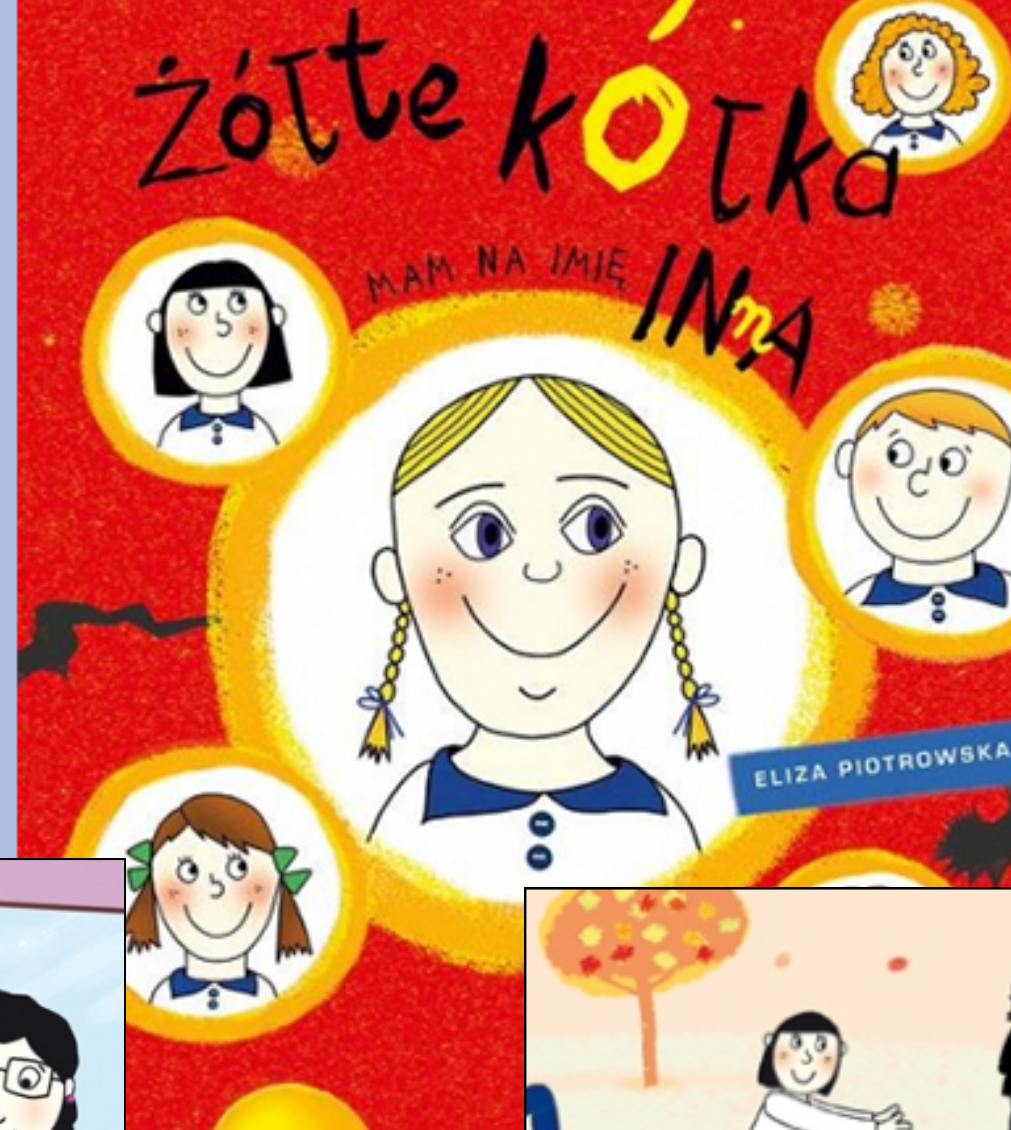
Tylko w mojej głowie Sharon M. Draper (2016)

+ filmowa adaptacja *Świat Melody* (Disney+, 2024)

- edukacja, popularyzacja wiedzy

Maluj migiem! Przewodnik po sztuce i kulturze Głuchych z obrazami
Nancy Rourke Klaudia Wysiadecka (2022)

Masz prawo Borbála Pőcz, Dóra Csányi, Tibor Kárpáti (2012)

Jak (nie) pisać o niepełnosprawności?

- komiks

Przygody Stasia i Złej Nogi Spell (2016)

+ spektakl *Staś i Zła Noga*, Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach, prem. 14.12.2018

Kod Oracle_ Marieke Nijkamp, Manuel Preitano (2021)

Igor i wehikuł czasu Tomasz A. Świderski, Justyna Kieruzalska (2014)

Mój rok. Wiosna Jiro Taniguchi, Jean-David Morvan (2010)

Zamaskowana. Z pamiętnika autystki Kasia Mazur (2024)

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- manga

Kształt twojego głosu Yoshitoki Ooima - 7 tomów (2017-2018)

Znaki naszych uczuć Suu Morishita - dotychczas 8 tomów (2023-)

Usłyszeć ciepło słońca Yuki Fumino - 6 tomów (2016-2019)

Perfect world Rie Aruga - 12 tomów (2020-2022)

Jak (nie) pisać o niepełnosprawności?

- science-fiction

Cały człowiek.
Antologia opowiadań fantastycznych (2023)

Jak **(nie)** pisać o niepełnosprawności?

- *young adult*

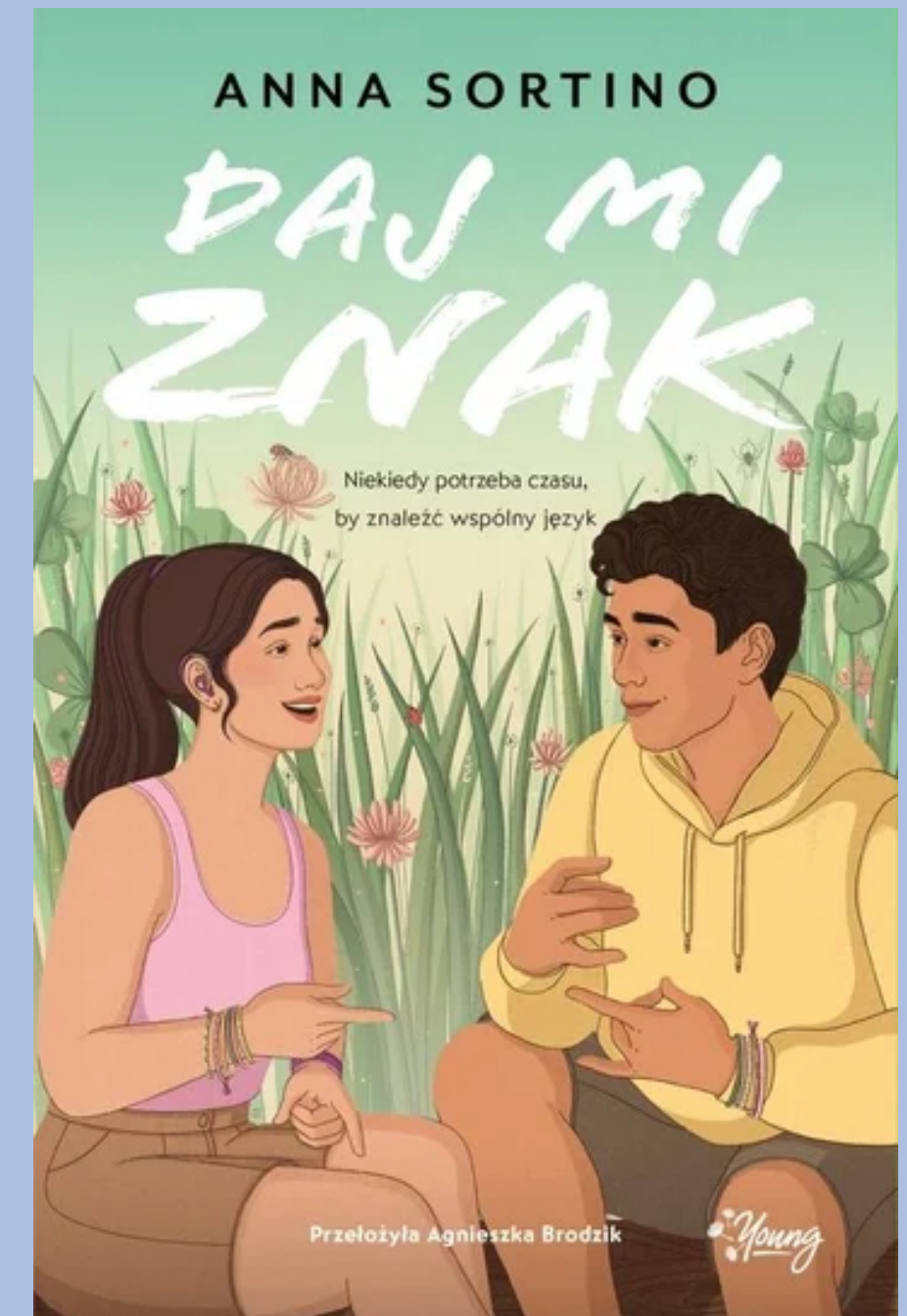
Do zobaczenia nigdy Eric Lindstrom (2017)

Moje serce, mój wróg A.J. Steiger (2018)

Daj mi znak Anna Sortino (2024) ❤️

Jestem Rose Mel Darbon (2024)

+ *Crip Camp: A Disability Revolution* (2020, Netflix)

Bajki bez barier

26 tytułów

ukazano różne niepełnosprawności, ale także choroby, w tym przewlekłe

osobne książki poświęcono również takim tematom jak:

niepełnosprawność rodzica

klasa integracyjna

bariery architektoniczne

asystent dziecka niepełnosprawnego

spójność wizualna

spora część ma podobny schemat fabularny

egzemplarze były rozsyłane do bibliotek oraz można było

pobrać pliki ze strony stowarzyszenia

JOANNA M. CHMIELEWSKA

„BAJKI BEZ BARIER” CZĘŚĆ IV
EPILEPSJA

ALEKSANDRA CHMIELEWSKA

„BAJKI BEZ BARIER” CZĘŚĆ VIII
NIEDOSŁUCH

ALEKSANDRA CHMIELEWSKA

„BAJKI BEZ BARIER” CZĘŚĆ XXV
ASYSTENT DZIECKA NIEPEŁNOSPRAWNE

Dzisiaj znowu spotkał się z Kamilem. Dokonczyli-
szy badanie murku. Dwa kamienie nawet udało się wy-
jąć, ale niestety skarbu za nimi nie było. Ani nawet żadnej
mapy. Potem zaczęli kopać rowek w ziemi wzdłuż
muru. Pęcherz na ręce im się zrobił, a Kamilowi nawet
dwa, ale koniecznie chcieli dzisiaj wszystko zbadać.
Pod murkiem też niczego nie odkryli. Został im
do sprawdzenia jeszcze tylko glaz. Kamil zaczął kopać
z jednej strony, ja z drugiej.

- Coś tu jest! - zawołał nagle Kamil.

Zacząłem kopać tam gdzie on. Pod łopatką czułem
coś twardego. Skarb! Znaleźliśmy skarb! Tak myślałem,
ale wiecie, co to było?

Zardzewiała otwarta puszka pełna ziemi. Zwyczajna
puszka jak od pasztetu albo mielonki.

Dobre praktyki

- **solidne przygotowanie (research)**
- **beta readers (beta czytelnicy), sensivity reading**

Cały człowiek. Antologia opowiadań fantastycznych
red. Ginny Nawrocki (2023)

- **wspieranie twórców z niepełnosprawnościami**

Anna Sortino, Justyna Kieruzalska, Karolina Jeske

Cały człowiek. Antologia opowiadań fantastycznych (2023)

twórczość Sylwii Błach (*Wampiry, potwory, upiory i inne nieziemskie stwory*)

Wnioski, podsumowanie

czytelnikami są także osoby z niepełnosprawnościami
(potencjał emancypacyjny)

osoby z niepełnosprawnościami jako osoby twórcze - propozycje
nowego języka, nowych narracji

do twórców - co chcą opowiedzieć, przekazać przez historie
postaci z niepełnosprawnościami?

teksty dramatyczne dla dzieci i młodzieży

katalog *Nowe Sztuki*

+ seria wydawnicza *Nowe Sztuki dla Dzieci i Młodzieży*
(Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu)

Dodatkowe pytania, refleksje (w tym z Q&A)

opór młodych czytelników przed książkami o niepełnosprawnościach

- nie ma co zmuszać do czytania, bo to może wywołać efekt odwrotny od zamierzonego
- podsuwać inne dzieła, nie tylko książki (filmy, seriale, gry)
- tacy bohaterowie nie muszą być pierwszoplanowi, lecz obracać się w (bliskim) otoczeniu głównych postaci
- opór może wynikać nie tylko z braku zainteresowania tego typu postaciami (ponieważ wydają się nieatrakcyjne?), ale z powodu nietypowej formy narracyjnej, fabularnej czy wizualnej - może to być problematyczne nie tylko dla odbiorców pełnosprawnych, ale też niepełnosprawnych (zwłaszcza jeśli szukają w dziełach kultury wzorcowych, *normalnych* zachowań społecznych czy relacji międzyludzkich, np. osoby w spektrum autyzmu czy z wadą słuchu)

Dodatkowe pytania, refleksje (w tym z Q&A)

co z książkami napisanymi i wydanymi przed 2000 roku? czy straciły całkowicie na aktualności czy może niosą ze sobą jakieś wartościowe treści?

- Alicja Fidowicz (Wang) w swojej pracy doktorskiej proponuje wznowienie choćby niektórych dzieł z XX w., by ożywić dyskusję, przemyśleć na nowo strategie opisywania niepełnosprawności
- nie odrzucałabym ich całkowicie, natomiast podchodziłabym do nich trochę ostrożnie, traktując je przede wszystkim jako świadectwa czasów, w których powstały (kontekst historyczny)
- warto właśnie takie teksty literackie spróbować osadzić w szerszym kontekście społeczno-historycznym
- przykładowe utwory:
 - Wichura i trzciny* Ireny Krzywickiej (1959; ch. Heinego-Medina)
 - Spotkanie nad morzem* Jadwigi Korczakowskiej (1962)
 - Jutro znów pójdę w świat* Marii Ewy Letki (1979)

Literatura przedmiotu (wybór)

- Fidowicz (Wang) Alicja, *Niepełnosprawność w polskiej literaturze XX i XXI wieku dla dzieci i młodzieży*. Kraków 2020.
- Muca Klaudia, *Opowiedzieć niepełnosprawność. Wybrane problemy kulturowych reprezentacji niepełnosprawności*. Gdańsk 2024.
- Zabawa Krystyna, *Ryzyko spotkania z Innym - niepełnosprawny we współczesnej literaturze dla dzieci*, w: *Edukacja polonistyczna wobec Innego*, red. Anna Janus-Sitarz. Kraków, 2014, s. 121-142.
- Czerwińska Kornelia, *Wizerunek osób niewidomych w literaturze dziecięcej - przełamywanie czy kształtowanie stereotypów?* "Wychowanie na co Dzień" 2014, nr 1(244), s. 27-33.
- seria wydawnicza *Odzyskiwanie obecności* wyd. przez Fundację Teatr 21
- wystąpienie Stelli Young na TEDx

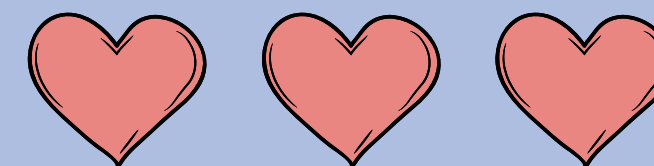

Polonistyka wobec wyzwań współczesnego świata

Biuletyn
Polonistyczny

Dziękuję za uwagę

kontakt:

ewa.pakalska@ibl.waw.pl

ewapakalska@gmail.com

strona projektu:

<https://tiny.pl/sdrwrdqp>

<https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/>